

O'SMIRLAR MA'NAViy-AXLOQiy SIFATLARINI DIAGNOSTIKA QILISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Muyassarova Dilnoza Djabbarovna

Osiyo xalqaro universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oilada ma'naviy-axloqiy tarbiyani qanday shakllantirish va rivojlantirish borasida so'z boradi. Hozirgi kunda jamiyatimizdagi oilalarning ahvoli hamda qanday kamchiliklar bor? Va, nimalar qilinsa oilalarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish mumkin, farzandlarimizda esa yaxshi odatlarni qanday rivojlantirish mumkin? Ushbu maqolada shu to'g'risida so'z boradi hamda turli psixologik qarashlar bilan o'rtoqlashamiz.*

Kalit so'zlar: *shaxsning xarakteri, ma'naviy-axloqiy xususiyatlari, ta'lim, namunaviy fikrlash, shaxs konstruksiyalari, psixodiagnostik testlar, etuk shaxs, ziddiyatli shaxs, impulsiv shaxs, inson xulq-atvori, ichki motiv va boshqalar.*

KIRISH

O'zbekistonda yoshlar ta'limini zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish bo'yicha olib borilayotgan ishlar uni bugungi ehtiyojlardan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan asosiy kompetensiyalar va fazilatlar asosida shakllantirishni talab etadi. Bugungi kunda ma'naviyat masalasi dolzarb muammolardan biri sifatida talqin qilinmoqda va yoshlarning intellektual jihatdan yetuk va barkamol shaxs bo'lib kamol topishi uchun uzluksiz ta'lim talab etiladi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ma'naviyatni quyidagicha ta'riflagan: "yangi O'zbekistonni barpo etishning ustunlaridan biri kuchli ma'naviyatdir. Agar kimdir ma'naviyat masalasi faqat idora va Ma'naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi deb o'ylasa, adashadi. Bularning barchasi bizning oldimizdagi asosiy va eng muhim vazifalardan biridir."

O'zbekiston "Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari" tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Yangi davrning shiddati ta'lim tizimiga aniq va qat'iy talablar qo'ymoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

Mamlakatimiz psixologlari tomonidan ham o'smir shaxsi rivojlanishida axloqiy normalarning mohiyatini, ma'naviy tarbiya tuzilmasi, vositalari va shakllarini ishlab chiqishda muayyan hissa qo'shildi. Bu sohada G.B.Shoumarov, V.M.Karimova, E.G'.G'oziyev, R.I.Sunnatova, Sh.R.Baratovlarning ishlarini alohida ta'kidlash zarur. Ayni paytda, bu sohada psixolog-olimlarimiz tomondan amalga oshirilgan tadqiqot ishlarni tanqidiy tahlil qilish mamlakatimiz psixologiyasi mazkur yo'nalishda yanada kengroq doirada ilmiy izlanishlar olib borilishi lozimligini ko'rsatadi. Ma'naviyat va axloqiy norma muammosi mamlakatimiz psixologlari, faylasuflari, sotsiologlari, tarixchilari, madaniyatshunoslari, pedagoglari tomonidan intensiv tadqiq etilayotgan bir paytda mazkur mavzuga bag'ishlab psixologlarimiz tomonidan yaratilgan ishlar barmoq bilan sanarli darajada oz. Milliy tarbiyaning psixologik jihatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar esa yo'q darajada.

Mazkur muammoning psixologik jihatlari, avvalo, shunda ko‘rinadiki, hanuzgacha shaxsning axloqiy rivojlanishiga samarali ta‘sir ko‘rsatadigan psixologik omillar atroflicha tadqiq etilmagan. Psixologiyamizda o‘smir shaxsi rivojlanishida axloqiy normalar tuzilmasi, ma‘naviyat va psixikaning aloqadorligi masalalari ishlab chiqilmagan, bu sohaga oid terminologiyada ham noaniqlik va mavhumlik mavjud.

Buyuk nemis faylasuflaridan yana biri I.Kant ma‘naviyatni o‘zini o‘zi anglash sifatida cheklab izohlamagan. Uning talqinida ma‘naviyat “Insonni harakatlantiruvchi, jonlantiruvchi” tamoyildir. O‘zining “Sof aqlni tanqid” asarida ma‘naviyat haqida shunday yozadi: “Ichki tuyg‘uning predmeti sifatida bu unsur nomoddiylik tushunchasini beradi; oddiy unsur sifatida mustahkamlik, butunlikni anglatadi; intellektual unsur sifatida shaxsni anglatadi; bularning barchasi birikib ma‘naviyat tushunchasini vujudga keltiradi”.

Ma‘naviyatni inson tabiatining o‘ziga xos xususiyati sifatida talqin qilish bilan birga, Kant insonning mohiyati ma‘naviy taraqqiyotga intilishda namoyon bo‘ladi, deb ta‘kidlagan edi.

Axloqiy norna masalasiga rus faylasuflaridan V.Solovyov, V.Rozanov, N.Berdyayev, A.F.Losev, Ye.Trubetskoy, P.Florenskiy va boshqalar ijodida ham muayyan o‘rin ajratilgan. Rus faylasuflarining ko‘pchiligi uchun axloqiy normani talqin qilishdagi umumiy xususiyat shundaki, ular bu tushunchani pravoslavie mazhabi nuqtai nazaridan talqin qiladilar. Ularning bunday yondashuviga sabablardan biri, xristian dinida ilohni anglashdagi asosiy elementlardan biri “muqaddas Ruh”, “Ota ruh”) tushunchasidir. Ayni paytda, rus faylasuflarining ba‘zilari, masalan, V.Solovyov, N.Berdyayevlar ma‘naviyatni talqin qilishda pravoslavie aqoidlari doirasidan chetga chiqishadi.

Inson hayotining mazmuni stoiklarning diqqat markazida bo‘ldi. Stoiklarning fikriga ko‘ra, inson hayotining mazmuni tabiat bilan uyg‘un bo‘lishdadir. Ularning fikriga ko‘ra, donolik, mardlik, mo‘‘tadillik va adolat oliy qadriyat hisoblanadi. Ulardan keyingi o‘rinda oliyanoblik, qat‘iyat, tirishqoqlik kabi sifatlar turadi. Stoiklar talqinida, dono odamlar ham ehtirolarga berilishi mumkin, lekin bu ehtirolar yaxshilikka yo‘naltirilgan bo‘ladi.

NATIJARLAR

O‘smirlarda ma‘naviy ehtiyojlarning shakllanganini aniqlash ma‘naviy tarbiyaning samaradorligini oshirishda muhim omillardan hisoblanadi. Shuni hisobga olib, yoshlarning ma‘naviy ehtiyojlarini aniqlash maqsadida, quyidagi vazifalar qo‘yildi:

1) O‘smirlar ehtiyojlarining xususiyatlarini, ularning ma‘naviy qadriyatlar to‘g‘risidagi tasavvurlarini, ma‘naviy taraqqiyotning muhim ko‘rsatkichi bo‘lgan o‘zini o‘zi tarbiyalash va takomillashtirishga tayyorligini aniqlash.

2) o‘quv dasturlari va darsliklarning davlat ta‘lim standartiga qay darajada mosligini tahlil qilish, bunda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘rganish jarayonida o‘smirlarning ma‘naviy ehtiyojlarini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratish.

Belgilangan vazifalardan birinchisini amalga oshirishda bir qator psixologik tashxis metodikalaridan foydalanildi. Bu metodikalarni tanlashda o‘smirlarda ma‘naviy ehtiyojlar shakllangani ko‘rsatkichlari hisobga olindi. Metodikalar majmuasi 3 guruhdan iborat bo‘ldi. Ulardan birinchisi suhbat, anketa so‘rovi, insho yozishdan iborat. Ularning maqsadi

o'smirlardagi ma'naviyat shakllangani darajasi to'raligi, tizimligini aniqlashga qaratildi. Bu metodikalar ma'naviyat shakllanishining kognitiv jihatlarini aniqlash imkonini beradi.

Metodikalarning 2-guruhi anketa so'rovi hamda yetakchi ehtiyojlarni aniqlash usulidan iborat bo'lib, ular o'smirlardagi baholash qobiliyati qay darajada shakllanganini aniqlashga xizmat qiladi. Bu metodikalar, shuningdek, o'smirlarning ma'naviy ehtiyojlari xususiyatlarini o'rganish, ularning o'smir qadriyatlari tizimiga kirgan yoki kirmaganini aniqlashda yordam beradi.

Shaxs xarakterining tuzilishi turli xil xususiyatlarning tasodifiy to'planishidan iborat emas, balki o'zaro bog'liq, hatto bo'ysunuvchi, yaxlit tizimdan iborat. Xarakter xususiyatlarining ma'lum bir qismidan xabardor bo'lish noma'lumni tashxislash imkonini beradi. Misol uchun, agar insonning ambitsiyasi ma'lum bo'lsa, uni tilining (qalbining) qoraligi bilan taxmin qilish mumkin yoki agar odam kamtar, imonli va muloyim bo'lsa, unda biz uni quvnoq deb tasavvur qilishimiz mumkin.

Odatda, aqliy xususiyatlarning o'zaro bog'liqlik tizimi simptom komplekslari (omillar) deb ataladi. "Semptom "yunoncha simptomadan kelib chiqadi, bu belgi, moslik va lotin tilidan" murakkab " degan ma'noni anglatadi, aloqa, murakkab degan ma'noni anglatadi. Misol uchun, agar biz qarama-qarshi simptom komplekslari haqida o'ylasak, odamlarda bu tizim o'ziga ishonch, mag'rurlik, takabburlik, o'ziga ishonch, jangovarlik, qarish kombinatsiyasida sodir bo'ladi.

Boshqa toifadagi shaxslar kamtarlik, quvnoqlik, xushmuomalalik, Mehribonlik va rostgo'ylik bilan ajralib turadi. O'smirlarning voqelikka bo'lgan munosabati xarakter xususiyatlarining o'zaro bog'liqligini anglatadi. Xarakter tuzilishi qonunlari asosida muhim tarbiyaviy xulosalar chiqarish mumkin.

Rejalashtirilgan dasturda xarakter xususiyatlarining ba'zi kamchiliklarini (qo'pollik va yolg'onchilik) bartaraf etish va uning ijobiy xususiyatlarini (Mehribonlik va halollik) shakllantirish mumkin emas. Chunki biz kurasha olmaymiz yomonlikka qarshi va odamlarga to'g'ri munosabatni shakllantirmasdan ijobiy fazilatni shakllantirish. Ma'lumki, odamda o'zaro bog'liq xususiyatlarning butun tizimini topish mumkin. Ushbu jarayonda xususiyatlar tizimini shakllantirishning muhim shartlaridan biri bu shaxsning Markaziy (asosiy) munosabatlarining tarkibi.

Ilmiy tadqiqotlar o'smirlar xarakterining ma'naviy-axloqiy xususiyatlarini o'rganish doirasida olib borildi. Shaxs xarakterining ma'naviy-axloqiy xususiyatlari insonning shaxslararo munosabatlari, o'ziga bo'lgan munosabati, o'zini o'zi qadrlashi, shaxslararo xulq-atvor xususiyatlari, shuningdek, insonning axloqiy fazilatlari, qadriyatlari va hissiyotlarini anglatadi. .

O'smirlar xarakterining ma'naviy-axloqiy xususiyatlari vaziyatga bog'liq bo'lmagan barqaror shaxsiy fazilatlarning namoyonidir. Tadqiqotimizda biz bunday barqaror ma'naviy va axloqiy fazilatlarning rivojlanish darajasini aniqlashga harakat qildik va asosiy mezonlar adolat, o'z - o'zini tanqid qilish, sezgirlik, rostgo'ylik, halollik, mas'uliyat, samimiylilik, refleksivlik, xushmuomalalik, qo'pollik, o'z-o'zini sevishdir. U o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi boshqarish, uyatchanlik, bema'nilik va ambitsiyani aniqladi.

Tadqiqotning metodologik asosini L. Kolbergning axloqiy rivojlanish bosqichlari haqidagi interaksionistik nazariyasi tashkil etadi.

1-daraja axloq bilan bog'liq emas, bu erda xatti-harakatlar faqat yaxshi yoki yomon (to'g'ri yoki noto'g'ri harakat, xatti-harakatlar, xatti-harakatlar) tushunchasiz shaxsiy natijalar asosida baholanadi.

Bu erda 1-bosqich jazodan qochish bilan tavsiflanadi.

2-bosqich gedonistik motivlar va o'zaro qiziqish bilan tavsiflanadi.

2-daraja an'anaviy daraja hisoblanadi, chunki tashqi sanksiyalar xatti-harakatlarda ustunlik qiladi.

3-bosqichda-bu darajada boshqalardan rozilik olish istagi ustunlik qiladi

4-bosqich hokimiyatga kuchli, qonuniy majburiyat bilan tavsiflanadi.

Belgi (tashqi ko'rinish chastotasi), ya'ni uning barqarorligi fazilatlarning namoyon bo'lish darajasining mezoni sifatida qabul qilinadi.

Yoshlarni ma'naviy boy va jismonan sog'lom qilib tarbiyalash uchun avvalo ularning axloqiy tarbiya darajasini aniqlash zarur. Umumiy madaniyat darajasini oshirish maqsadida va o'qituvchilarni o'qitish, fanlararo integratsiya jarayonini ta'minlash uchun maqbul pedagogik va psixologik vaziyatlarni tashkil etish, taqdim etilayotgan o'quv materiallari sifatini oshirish kerak.

Bundan tashqari, talabalarning bilim darajasini oshirish uchun ular quyidagilarga ega: axloqiy toifalarni bilish, ijtimoiy hayotdagi idrok va amaliyot ta'lim maqsadining kafolatlangan natijasidir. Bu, o'z navbatida, mustaqilligimizni qadrlay oladigan, o'zligini, jamiyat, davlat va oila oldidagi mas'uliyatini anglaydigan etuk shaxsni shakllantirish kabi vazifalar bilan bog'liq jarayondir. Ta'lim natijasida qanday inson tarbiyalanishi, qanday inson bo'lishi kerakligi haqidagi savollarni tasavvur qilish zararli. Bunda pedagogik diagnostika katta ahamiyatga ega.

Shuni ta'kidlash kerakki, bugungi kunda pedagogik diagnostikada diagnostika usullari to'liq o'rganilmagan.

XULOSA

Xarakterning faolligi yoki kuchi xarakter tuzilishi xususiyatlari jumlasiga kiradi va shu asosda odamlar kuchli va kuchsiz xarakter turlariga bo'linadi. Shuningdek, barqarorlik va o'zgaruvchanlik darajasi xarakter tuzilishining xususiyatlariga kiritilgan. Xarakterning barqarorligi ham, o'zgaruvchanligi ham moslashish faoliyati uchun zarur shart-sharoitlar hisoblanadi. Insonning xarakter xususiyatlari, qarama-qarshi vaziyatlarga duch kelganiga qaramay, turli xil hayotiy vaziyatlarda uning xatti-harakatlarini boshqaradi. Shuning uchun inson nafaqat tashqi vaziyatga bog'liq, balki u shaxsan tashqi vaziyatni yaratadi va uni maqsadga moslashtiradi.

Xarakter xususiyatlarining chuqurligi, barqarorligi va doimiyligi ko'p jihatdan shaxsiy munosabatlarning ong darajasiga bog'liq. Insonning rostgo'yligi va halolligi fazilatlari tasodifan shakllanmaydi va agar ular uning ongli qarashlari va e'tiqodlariga mos keladigan bo'lsa, unda ular har qanday qiyin vaziyatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Mamlakatimiz fuqarolari xarakterining mustahkamligi va barqarorligi ularning mustaqilligi va yuksak vatanparvarlik tuyg'usidadir. Shunday qilib, psixikaning individual fazilatlari shaxsning ijtimoiy-tipik munosabatlari bilan birlashtirilgan taqdirdagina xarakter xususiyatlarini aniqlash

va tavsiflash mumkin bo'ladi. Psixikaning individual xususiyatlari orasida temperament xususiyatlari alohida ahamiyatga ega. Chunki xarakter va temperament o'rtasidagi bog'liqlik ularning fiziologik asoslari bilan belgilanadi. Xarakter xususiyatlarining tashqi tomondan namoyon bo'lishi va ma'lum vaqt davomida shu tarzda o'tishi dinamik xususiyat deb ataladi. Xarakter xususiyatlarining dinamik tabiati temperament xususiyatlariga bog'liq. Ushbu vaziyatga muvofiq, temperamentning xususiyatlari, vaqt o'tishi bilan xarakterning ayrim xususiyatlarining tashqi ko'rinishi ham temperament turiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti sh.M. Mirziyoyev ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan videoregistrator haqida, davlat va jamoat tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash. 19 yil 2021 yanvar.

2. Vazirlar Mahkamasining 1059 yil 31 dekabrda 2019-sonli qarori uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini va uni amalga oshirish chora-tadbirlarini tasdiqlash to'g'risida (03.01.2020, 09/ 20/1059/4265, 19.06.2020, 09/20/391/0777-sonli huquqiy hujjatlar milliy bazasi)

3. G'oziyev E. umumiy psixologiya. Toshkent: "O'qituvchi". 2002, p. 16.

4. Pedagogik diagnostika va tuzatish. Abdullayeva S. A., Roziyeva D. I. Toshkent:, 2018, 117 bet.

5. Kognitiv psixologiya. Kh.Sharofutdinova. O'quv uslubiy majmua. Termiz:, 2020, 156 sahifalar.

6. Iskenderov J. S. ma'naviy-tarixiy meros va milliy xarakterning rivojlanishi. // Yoshlar va ijtimoiy rivojlanish. I qism (Respublika yosh olimlarining ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari to'plami). Toshkent:, 2008. 116-119 betlar.